

Anders dan de halverwege de jaren zestig door fusies gevormde Amro-bank en ABN waren de coöperatieve banken geen hiërarchisch geleide instellingen, maar samenwerkingsverbanden met aan de top de beide dienstverlenende centrales van Utrecht en Eindhoven. Tussen het neutrale Utrecht en het katholieke Eindhoven bestonden naast organisatorische, ideologische en religieuze verschillen, die in het verzuilde Nederland tot ongeveer 1960 samenwerking in de weg stonden. Deze weerstanden werden overwonnen, begunstigd door het ontzuilingsproces dat in de jaren zestig doorzette en zakelijke overwegingen tot behoud van positie. Deze waren toenemende concurrentie, stijgende kosten, bedreiging van het marktaandeel en de noodzaak van schaalvergroting om aan deze economische invloeden het hoofd te bieden. Ook persoonlijkheden, in het bijzonder de Utrechtse en Eindhovense bestuursvoorzitters Verhage en Mertens en de invloedrijke directeur Van Campen (Eindhoven) speelden een grote rol, waarbij de laatste persoonlijke ambitie opzij zette voor het zakelijk belang van samengaan van beide organisaties. De schrijvers van deze geschiedschrijving hebben door op dit soort persoonlijke details soms het volle licht te laten schijnen, de levendigheid van het boek, dat noodzakelijkerwijs ook veel droge bancaire stof vermeldt, plezierig vergroot. Belangrijker nog is dat dit persoonlijk detail de hypothese ontkracht van sommige economen dat bij bedrijf venfusies het streven naar persoonlijke macht van bestuurders vaak gewichtiger is dan economisch gewin voor het bedrijf.

Na 1973 verliep de samensmelting onverwacht voorspoedig. Het marktaandeel in de agrarische sector bleef met ongeveer 90% dominant. Toch nam het relatieve belang van de kredietverlening buiten de eigen kring toe. Ook midden- en kleinbedrijf, traditioneel vooral het werkkerrein van de Nederlandse Middenstandsbank—na fusie met de Postbank in 1989 en verzekeraar Nationale Nederlanden in 1990 opgegaan in ING—werd een nieuwe groeimarkt. Er doemden echter ook donkere wolken op: het spaargeld als traditionele bron van middelen liep terug en het dienstenpakket bleef achter bij de concurrentie. De Rabo ging dan ook op het overnamepad. Ze verwierf verzekeraar Interpolis en beleggingsconcern Robeco, die beide ook op coöperatieve grondslag waren gevestigd, om aldus de dienstverlening te vergroten maar zich eveneens minder te onderscheiden van de algemene banken. Ook het buitenlandse bedrijf kreeg aandacht als nieuwe activiteit. Het onderscheid met de gewone banken vervaagde allengs, zo leert vooral het laatste, niet geheel aan preken voor eigen parochie ontsnapte, hoofdstuk. Toch bleef de coöperatieve gedachte en op afstand de ideële doelstelling van Raiffeisen voortleven in eigentijdse gedaante. Deze geschiedschrijving werpt hierop het volle licht, zonder de moeizame groei naar volwaardige bank ook in illustratiemateriaal te onderbelichten.

M. M. G. Fase

H. A. M. Snelders, *De geschiedenis van de scheikunde in Nederland, II, De ontwikkeling van chemie en chemische technologie, 1900-1950* (Delft: Delft university press, 1997, xii + 259 blz., f69,50, ISBN 90 407 1500 9).

Het schrijven van een overzichtswerk op het gebied van de wetenschapsgeschiedenis van de twintigste eeuw is een hachelijke zaak. In voorgaande eeuwen bleef wetenschap een zaak van enkelingen en was daardoor te overzien. Zij werd in het algemeen gedomineerd door duidelijk aanwijsbare personen en gedachten. In de twintigste eeuw wordt de wetenschap gekenmerkt door schaalvergroting en specialisering. Zij valt uiteen in steeds meer deelgebieden. Specialismen groeien uit tot volwaardige disciplines die zelf weer opsplitsen in deelgebieden. Deze tendens wordt uitstekend geïllustreerd in het tweede deel van Snelders' geschiedenis van de scheikunde in Nederland. Deel een, dat de periode tot 1900 behandelde, besloeg nog een periode

van drie eeuwen. Deel twee brengt het verhaal slechts vijftig jaar verder. De behandeling van de negentiende eeuw bezat als vanzelf samenhang vanwege de dominerende positie van de beide groten, J. H. van 't Hoffen H. W. Bakhuis Roozenboom. De geschiedenis in de twintigste eeuw laat een steeds groeiend aantal scheikundige leerstoelen en laboratoria zien, die grotendeels onafhankelijk opereren. Uiteraard wordt hier veel verdienstelijk werk verricht, maar dat vertoont verder weinig eenheid of samenhang.

In deze situatie is het erg moeilijk om door de bomen het bos te blijven zien. De door Snelders verkozen aanpak is ook niet bijzonder geëigend om alsnog een zekere eenheid aan te brengen. Zijn boek is toch vooral een overzicht van de scheikunde aan de universiteiten, en dan vooral van de verschillende scheikundigen die in Nederland een leerstoel hebben bekleed. Zij worden allen met pijnlijke nauwgezetheid opgesomd. Snelders beschrijft hun carrières, vermeldt hun leerlingen, geeft de titels van hun belangrijke werken, en legt uit wat hun bijdrage tot de chemische wetenschap is geweest. Dat doet hij overigens zeer helder en beknopt. Uiteraard vallen er de nodige scheikundige termen, maar voor al te gedetailleerde technische uiteenzettingen hoeft de niet-ingewijde niet bang te zijn. De bronnen voor het verhaal bestaan ook niet alleen uit vaktechnische werken. Snelders maakt kwistig gebruik van publicaties met een meer algemene strekking als oraties en herdenkingsredes, wat de leesbaarheid zeker ten goede komt.

Als naslagwerk op dit beperkte gebied is dit boek ongetwijfeld heel geschikt, maar in zijn ijver om niemand over te slaan besteedt Snelders weinig aandacht aan de grote lijn. De gesignaleerde tendens tot schaalvergroting, specialisering en professionalisering bijvoorbeeld krijgt alleen in een soort inleiding enige aandacht. Het betreffende hoofdstuk, 'De institutionalisering van de scheikunde in Nederland', is bovendien vooral gewijd aan de lotgevallen van de (sinds 1953 Koninklijke) Nederlandse chemische vereniging, in wier opdracht het boek geschreven werd. Nu laat zich de geringe aandacht voor deze algemene tendensen nog wel verdedigen, aangezien dit probleem de scheikunde zelfver overstijgt. Bedenklijker is dat ook de in de titel geformuleerde pretentie als zou het boek tevens de ontwikkeling van de chemische technologie in Nederland beschrijven, niet wordt waargemaakt. Het staat buiten kijf dat het samengaan van wetenschap en industrie een belangrijke twintigste-eeuwse tendens vertegenwoordigt die zeker op de scheikunde een zwaar stempel heeft gedrukt. De scheikundige technologie staat echter weggedrukt in het slothoofdstuk, en dit gaat dan nog grotendeels over de betreffende leerstoel aan de TH Delft. Aan de belangrijkste industriële laboratoria, of eigenlijk meer aan de chemici die daar werkzaam waren, worden slechts enkele pagina's gewijd. Meer fundamentele vragen worden niet aan de orde gesteld. De lezerskring voor dit boek zal al met al toch wel voornamelijk beperkt blijven tot de leden van de Koninklijke Nederlandse chemische vereniging, die hier een indrukwekkende lijst van te eren voorgangers aantreffen. De eenvoudige historicus vindt weinig van zijn gading.

Rienk Vermij

S. de Schaepdrijver, *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam: Atlas, 1997, 366 blz., f49,90, ISBN 90 254 2432 5).

Voor het eerst sinds heel lang is er weer een overzichtswerk verschenen betreffende het Belgische aandeel in de Eerste Wereldoorlog. De Schaepdrijver schetst op trefzekere wijze hoe Jan met de pet en Jan met de helm de gevechten, het frontleven en — niet te vergeten — de al even akeelige bezetting ervoeren. Haar literatuuronderzoek is omvangrijk, waarbij zij ook intussen vergeten egodocumenten en literaire bronnen zeer nuttig aanwendt. Het is een indrukwekkende